

de szükségesnek éreztük megemlíteni; és ezt a folyamatot felfoghatjuk egy „elnövénytelenedési” folyamatnak is: így vált — többek között — igazán spiritualistává a kereszténység.

Irodalom 1. Haynald L. (1879): A szentírási mézgák és gyanták termőnövényei. Magy. Növ. Lap. 3: 177-222 p. 2. McMillan, H. (1902): The poetry of plants. 385 p. 3. Skinner, C. M. (1911): Myths, and legends of flowers, trees, fruits, and plants in all ages and all climes. 302 p. 4. Borah, A. (1923-29): Trees of the Bible I-VI. Am. F. et F. life vol. 34-35. 5. Walker, W. (1957): All the plants of the Bible. 244 p. 6. Moldenke, H. N. — Moldenke, A. L. (1952): Plants of the Bible. 328 p. 7. Davis, J. D. (1944): Dictionary of the Bible. 658 p. 8. Rónay Gy. (1971): Zakeus a fügefán. 184 p. 9. van Deursen, A. (1971): A biblia világa képekben. 128 p. 10. A biblia világa (1972): 317 p. 11. Blank, R. (1971): Izrael (Reiseführer). Polyglott, 64 p.

IJJAS ANTAL

A BIBLIA VILÁGA

A bibliának van egy belső, vallási tartalma. A hívő ember számára az önmagát kinyilatkoztatató teremtő Isten kinyilatkoztatásáról szóló beszámoló ez. Ennek az írásműnek azonban van egy külső kerete is. S ez nem más, mint az a földrajzi, történelmi és eseményháttér, amelyben ez az „isteni színjáték” a maga részleteivel kifejezésre jut. Földrajzilag a Közel- vagy Középkeletnek a Földközi tenger keleti partjaitól Indiáig terjedő részéről van szó. A régészet és az őstörténet úgy is nevezi ezt, hogy a „sumér-sémi kulturális internacionálé területe”. Arról a teljes környezetről tehát, amely annak idején a zsidó népet körülvette, valamint ennek a népnek történetéről, vallástörténetéről, művelődéstörténetéről, szent iratainak szövegtörténetéről igyekszik beszámolni a Biblia világa című könyv.*

Jegyezzük meg mindjárt, hogy egy ilyen jellegű munka tudományos hitele független attól, hogy valaki osztja-e a szentírás belső vallási világának hitét. Teljesen elegendő, ha az előadott megállapítások tudományosan tárgyilagosak. Az előszó egyébként nyíltan megmondja, hogy ez a könyv mint művelődéstörténeli sorozat keletkezett. Azokból az előadásokból, amelyeknek összegyűjtése a Magyar Rádió tudományos ismeretterjesztő rovatának „szép és nehéz munkája” volt 1971-ben és 72-ben. Ez a mű a maga sajátos területén úgy fogta föl a bibliát, mint amely „történelmi környezetben a kollektív emlékezés páratlanul gazdag olvasókönyve és egyik őrzője az egyetemes kultúra alapjainak. Népek, nemzetek életét gazdagította, hitek és vallások sarjadtak belőle, olvassák, vizsgálják évezredek óta. Az enciklopédisták még — az objektív történelmi ismeret hiányos volta miatt — a vallási legendák reális vagy irreális volta fölött tanakodtak elsősorban; a ma történésze viszont nélkülözhetetlen anyagot talál benne kutatásaihoz. Az ókori Kelet világából származott és kanonizált gyűjteményei majd mindenki könyvespolcán megtalálhatók. A magyar nép egyik legrégebb olvasmánya... a biblia volt.”

A könyv mindemellett csak óvatos föntartással ígér tárgyilagosságot: „A bibliát az ókori Kelet kultúrájának szerves részeként fogta fel és történelmi forrásként értékelte, *remélve, hogy az új művelődéstörténeli sorozat a misztikum fátyla nélkül* (a kiemelés tőlem: I. A.) *talál utat hallgatóihoz*”. Tehát állást foglal vele kapcsolatban egy sejtetett kritikai szempontból („a misztikum fátyla nélkül”). De mégis a maga területén marad, mert — amint írja: „A biblia nemcsak szent könyv zsidók és keresztények számára, nemcsak vallások szentírása, hanem az európai kultúra egyik forrása, mindmáig eleven táplálója.” El sem képzelhető nélküle ez a kultúra — akárcsak az ókori görög és latin kultúra nélkül. Mégpedig vallási kultúrájának gyakorlati funkciója is volt bizonyos történelmi pillanatokban. Az előadássorozat egyik legfőbb érdeme, hogy sokoldalúan és tárgyilagosan,

* A biblia világa. Szerkesztette és a bevezetőt írta Rapcsányi László. Budapest, 1972. Minerva. Kiadás.

tudományos alapossággal és toleranciával közelítette meg az anyagot..." Valóban: *sokoldalúan és tárgyilagosan, tudományos alapossággal és toleranciával.* „Nem sérteit senkit. Sem a hívőt, akinek a biblia több kultúrtörténeti emléknél, sem az ateistát, aki tiszteli e felbecsülhetetlen értékű szöveggyűjteményt”. (Magyar Nemzet, 1971. november 16.)

Görgey Gábornak utóbb idézett ismertetése rámutat a bibliával kapcsolatos állásfoglalások két kiindulópontjára. A hitre az egyik oldalon, az ateizmusra a másik oldalon. Rapcsányi László szerkesztő-riporter azonban nem erre a lényegében áthidalhatatlan világnézeti ellentétre tette a hangsúlyt, hanem azokra a tudományos igazságokra, amelyeket minden elfogulatlan és tárgyilagos embernek el kell ismernie. Ma már a keresztény kutató is tudatában van annak, hogy bár mind az Ó- mind az Újszövetséget valóságosan Isten szavának kell tartania, másrészt azonban olyan emberi műnek is, amely természetesen van alávetve az emberi művek mivoltának és sorsának. Nézzük mindezeknek csak néhány vonatkozását.

A legfontosabb talán az, hogy a bibliának ez a két része — történetileg szorosan egységbe tartozik és egymás nélkül elképzelhetetlen. Az Újszövetség nem valami utólagosan, mesterkéltén és véletlenből rátelepült gondolatvilág az Ószövetségre, hanem annak megvalósulása és kibontakozása, bár a keleti háttér helyett hellénisztikus háttérben (106. old.).

Ez a nézet bizony messzebbre jut a biblia múlt századi értelmezésén, amikor Strauss, az eléggé nehézkes német tudós és Renan, a lebegő könnyedségű francia író, úgy fogták föl a kereszténységet, mint valami gigantikus torzítást, az Ószövetségre ráült történelemhamisítást. Az Ó- és Újszövetség mai specialista szakemberei ezzel szemben úgy tekintik ezt a vonatkozást, hogy az Ószövetséget történelmi szükségszerűséggel követte az új. Ezt mutatja az ún. „kései” zsidó vallásos irodalom, amely különböző tárgyi okokból már nem kaphatott fölvetelt az ószövetségi kánonba; ezt a kumráni mozgalom, és ugyanezt az első három század korai rabinizmususa.

A legszorosabb a kapcsolat az Ó- és Újszövetség közt — és ez a könyvnek legtöbb olvasójára, még a katolikusokra, sőt papokra is szenzációként fog hatni — a több helyütt és több vonatkozásban is érintett „szövetség-gondolat”. Szerzőink egyike sem válik hűtlenné a maga világnézetéhez és ideológiájához, amikor ez a „szövetség-eszme” kerül tárgyalásra. Ez itt elsősorban jogi értelemben kerül megvilágításba, de ma amikor egyre jobban előtérbe nyomul, hogy éppen ez az Ó- és Újszövetség középponti ténye: ennek a „szövetség-gondolatnak” jogászai oldalról való, szakszerű, széleskörű, világos és új magyarázata nem éppen csekélyység. Még államjogi, politikai — mondjuk így: nemzetközi-jogi-gondolatként sem. Ezt mintegy száz évvel ezelőtt, sem a világi Ószövetség-kutatás, sem a teológia nem értékelte ily jelentősnek. A szövetségkötés mint államjogi aktus már a sumér jog szerint is az egyik oldalról hűséget, engedelmességet, vazallusi alávetettséget jelent, adófizetési kötelezettséget és így tovább; egyszóval rendkívül összetett és bonyolult fogalmat fejez ki nagyon egyszerűen. Másrészt a másik oldalról is teljes hűséget jelentett és a védelemre való kötelezettség vállalását. A szövetség-eszme, Isten szövetségkötése a zsidósággal, mint nemzettel: az Egyiptomból való kivonulás után, a Szináj sivatagában való vándorláskor került föl teljes világossággal a sumér jogrendszer akkori értelmében, de teljesen teológiai tartalommal. Az adott esetben azért teológiai a fogalom, mert a monotheista és láthatatlan egy Isten és egyetlen kiválasztott népe között történik a szerződés. Egyre tudatosabbá válva, egyre nagyobb súllyal keresztülvonul a zsidó nép egész történetén. Egyáltalában nem hat mitikusnak, hanem realitásként fölfogott valóság, hogy ennek a szövetség-szerződésnek értelmében várja el a zsidó nép a Jordánon túlról történt kánaáni honfoglalás után a maga Istenének védelmét, törzsi és nemzeti egzisztenciájának biztosítását. Ezért őrizte meg törzsi szervezetét, azért nem kívánt afölé királyságot, mert a mózesi „Szövetség Istenét” tekintette uralkodójának. Csak a filiszteusoktól közösségi életveszélybe hozva vállalta először a királyságot, Saul személyében. Majd pedig Dávidban, aki alatt noha fölüljult most már a királyságnak szövetségkötése Istennel, ezt alig négyszáz év múlva — a babiloni fogságba vezető katasztrófa után — az egész nép szívesen vetette és feledte el, és soha jobban nem érezte magát, mint az utána következő főpapi theokráciájában, mint a szövetség-gondolatnak e forma szerinti megvalósulásában.

Mi volt ennek a szövetség-eszmének utolsó aktsa? Jézus szavainak történelmi ténye az Utolsó vacsorán: — „Ez az én vérem kelyhe, az Új és Örök szövetségé...” — De eddig már nem vezethetnek el a *A biblia világának* elemzései. Ezt azonban nem kívánjuk és nem is kívánhatjuk tőlük. A maguk részéről tökéletesen eleget tettek földadatuknak azzal, hogy rámutattak az Ószövetségben a szövetség-gondolat középponti fontosságára.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy egy valójában rádióközlésre szánt párbeszédéből összeállított könyvnek egész légköre és minden hangsúlya, mennyire elsősorban a kérdezőn, a kérdéseiben, a válaszok továbbfűzésén, a beszélgetésnek mintegy észrevehetetlen, de mégiscsak tudatos irányításán múlik. Itt ismét meg kell emlékeznünk Rapcsányi Lászlóról, aki nyolc partnerrel tizenhárom beszélgetést folytatott le. Olyan kérdésekről, mint az, hogy mi a biblia (Hahn István, az ókori Kelet történetének tanszékvezető professzora). Az O- és Újszövetség földrajzi kerete (Félegyházy József teológiai tanár, egyháztörténész). A biblia és az ókori Kelet (Komoróczy Géza, asszirológus, semiológus, hebraista és Kumrán-kutató). Feliratok, asztronok, paourusok és a biblia (Scheiber Sándor, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója). A törvény és igazságszolgáltatás a bibliában (Pákozdy László Márton, a Ref. Theológiai Akadémián az általános és bibliai vallástörténeti tanszék betöltője). Osztályok és osztályharcok a bibliában (Hahn István). A biblia természetismerete és világképe (Komoróczy Géza). A bibliai nyelvészet útjain (Scheiber Sándor). A biblia és a zenetörténet (Szabolcsy Bence). A biblia a művészetben (Rónay György író s e folyóirat felelős szerkesztője).

A beszélgetéseket lefolytató számára: ahány fejezet, annyi témakör, amelyeknek mindegyikébe bele kellett dolgoznia magát. Ahány kérdés: annyi lehetősége a glissandónak, a kisiklásnak. A feleletet adók részéről pedig annak, hogy válaszok (minthogy szaktud sok) túlságosan is csak a szakértők felé igazodik, vagy túlságosan is általános lesz. S szintén a glissandó lehetősége: kieleződhetne világnézetük igazolása felé.

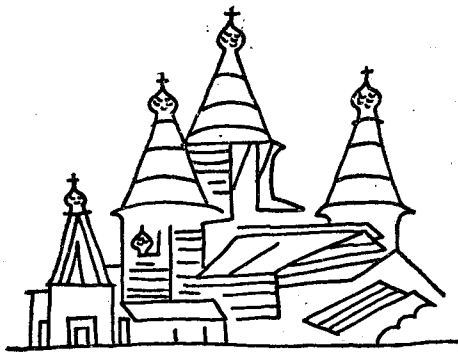
A Szkhilla és Kharübdisz között szerencsésen hajóztak át valamennyien a tárgyilagossá szaktudomány-népszerűsítés báráján, és ez egyaránt érdeme a kérdezőnek és a válaszok adójának. Osztoznak annak érdemében, hogy a könyv felsorolt fejezetei nemcsak forma, de tartalom szerint is „párbeszéd” voltak. Egyik fél sem akarta a másikat világnézetileg meggyőzni. Mindazok a pontok, amikben eltérés lehetséges, olyanok, hogy azokban zsidó tudósok is vitatkoznak zsidókkal, protestánsok protestánsokkal, katolikus tudósok katolikusokkal és ateisták ateistákkal. Sőt ha valamit hiányolunk, bátran kimondhatjuk: hogy a beszélgetőpartnerek között nem volt katolikus ószövetségi biblikus, aki a rádió nyilvánosságán át, nyilván igen nagy meglepődést kelteve mondta volna meg ebben tájékozatlan katolikus hallgatóinak, mily messzire jutott már a katolikus szentírási tudományosság. Nem vesztegeti erőit és idejét pl. Jónás és cethala legendájának bizonyítására, hanem bátran vallja, hogy az novella-formájában közölt ószövetségi tanítás. És a tanítást akarja abból és az ehhez hasonló többi elbeszélő-formákból kihüvelyezni. Vagy hogy a mózesi Teremtéstörténet Prológusnak nevezett főszege darabja helyett, hogy az „emberiség egyik legrégebb ősemleke” volna, előállításának valósága szerint az Ószövetség aránylag fiatalabb rétegei közül való; a babiloni fogság alatti teológiai spekulációk egyik (hitünk szerint sugalmazott) eredménye. Sajnos, az az Aisleitner professzor, a katolikus szentírási tudományosság egyik dicsősége, aki ezt a sémi nyelvészet érveivel is régesrég igazolta, mintegy tíz éve halott.

Így aztán helyette a dialektikus-materialista tudóstól, Komoróczy Gézától kell megtudnia az előadásorozat hallgatóinak, avagy *A biblia világa* olvasóinak a főt említett tétel valóságát. — Avagy például azt, hogy a „pánbabilonista vita” ma már csak elavult tudománytörténeti emlék (annak is egyik legodonabb darabja). Bár semmiképpen sem tartható katasztrófálisnak az, hogy a katolikus történetkritikai szentírástudomány és a világi jellegű biblikus szaktudományok egyre inkább közös eredményekre jutnak. Így *A biblia világában* szintén Komoróczy Gézától értesülhet a katolikus olvasó is arról, hogy az Istennel való szövetség őse és első hőse, Ábrahám: feltétlenül történeti személynév, amihez már csak egy lépésre áll történeti személyiségenek elismerése és „legendájából” bizonyos történeti hitelű életrajzi elemek és tények kihámozása. A zsidóság, kereszténység és iszlám — tehát a három világvallás — egyaránt tartja első alapítójának őt, e rejtélyes, részben bizonyíthatóan rengeteg személyes vonásból álló vallási géniuszt, akiről

Mózes első könyvének nem kevesebb mint tizenkét fejezete szól. Ma már Komoróczy szerint sem tartható valószínűnek, hogy a Sir Woolley által az Eufrátesz folyó déli részén föltárt Ur város azonos volna az ő szülővárosával. Sokkal inkább a Tigris és Eufrátesz egyre inkább egymás felé keskenyedő északi közének Hárán szomszédságában fekvő, nemrégiben föltárt Uru városa az ő szülőhelye.

Kiválóan és jelentősnek kell tartanunk Hahn István „Osztályok és osztályharcok a bibliában” című fejezetének egyik gondolatsorát. Azoknak, akik esetleg azt hinnék, hogy az osztályok és az osztályharcok tárgyköre sztereotip és agyonnyúzott téma a marxista történetírásban, meg kell mondanunk, hogy az ott a legfontosabb és legközpontibb tények egyike, és számunkra is igazságokat közöl. Persze nem abban a vulgáris formájában, amelyből éppen a marxista elméletet féltreértő vulgarizálók támadták az Oszövetséget, a jézusi tanítást, az Újszövetséget, Szent Pál apostolt és az egyházat: hogy sem a próféták, sem ők nem hirdetik az osztályharc legradikálisabb formáját a rabszolgaság kérdésében. Egészen kiváló és rendkívül szabatos a válasz, amit Hahn István erre ad. Az is világos előtte, hogy a próféták állásfoglalása is elvi: elfogadják az adott helyzetet, bár élesen igazságtalannak tartják. S az is, hogy mit is használtak volna vajon a rabszolgázadások még akkor? Változtattak-e volna valamit is a helyzeten, amikor a rabszolgák fölé egy rabszolgatartó társadalom összes erői tornyosultak? A rabszolgaság ellenzőinek akkor be kellett érniök az elvi állásfoglalással. Jézus sem hirdet fegyveres harcot, amint ezt a római uralom ellen is fölöslegesnek tartja. „A bűnösök, a megvetett foglalkozásúak, a szegények, a megalázottak és megszomorítottak számára szól a hegyi beszéd, a Boldogok a szegények harci kiáltása, a szellemileg is elnyomó osztályok felé, akik bűnösöknek és ostobáknak is tartották azokat” — írja Hahn István. — Érthetővé teszi ez az evangélium erkölcsi lemondását a gonosszal szemben való földi — azaz valóságos — ellenállásról, de megérteti a papi körök, a jómódú elemek, a római uralommal összefonódott új arisztokrácia haragját is... a merész tanításokkal szemben. De a közelmúlt és a jelen forradalmárai: az ószövetségi próféták és evangéliumi parabolák igéinek értelmében küzdöttek a földi igazságtalanságok megszüntetéséért. „Hosszú történeti utakon torkoltak bele az elhangzott prófétai ígék a tömegeknek történetet formáló forradalmi mozgalmába”. Így végzi ezekre vonatkozó elemzéseit, amelyek kétezer év történetét ívelik át, és igazságot szolgáltatnak egyebek között Jézus hegyi beszédének. Ugyanebben a szellemben válaszol a törvény és az igazság kérdéseiben Pákozdy László Márton, de ő még tovább menve abban, hogy „Jézus nem eltörölni jött a törvényt és a prófétákat, hanem betölteni...”

De ha mindazt kommentálnók, amit *A biblia világa* gazdagon tartalmaz, egy másik és még nagyobb könyv lenne belőle. Meg kell ismételnünk, amit mondtunk már: Ezzel a kis könyvvel Rapcsányi László és beszélgetőpartnerei hasznos és nagyszerű munkát végeztek.

Borsowszky Jolán rajza